

Teologie dogmatică și experiență ascetico-mistică în gândirea Arhimandritului Sofronie Saharov

Protos. Dr. Nathanael NEACȘU

„Teologia mistică nu este nimic altceva decât o spiritualitate care exprimă o atitudine doctrinară”¹.

În analiza de față ne propunem să evidențiem în chip elementar unitatea ce există între teologia dogmatică și experiența ascetico-mistică, între dogmă² și spiritualitate, învățatură de credință și viața duhovnicească așa cum se înțelege ea din scrierile arhimandritului Sofronie Saharov.

Începem prin a menționa faptul că pentru cuviosul amintit experiența mistică reprezintă *trăirea credinței revelate*³. Prin urmare, teologia este mistica exprimată în norme dogmatice, iar mistica, teologia prin excelență sau vederea Sfintei

¹ Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Ed. Bonifaciu, București, 1998, p. 5.

² În privința dogmelor iată ce afirmă arhimandritul Sofronie: „Dogmele sunt sinteze ale credinței; ele sunt exprimate în formule extrem de dense și concise, având un caracter cu totul unic: nucleul lor închide o antinomie funciară, juxtapunerea a două afirmații sau a două negații aparent incompatibile și care se prezintă «rațiunii pure» ca o contradicție mergând până la absurd”. Arhim. Sofronie Saharov, *Rugăciunea – experiența vieții veșnice*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 160. Concepția starețului Sofronie cu privire la adevărurile dogmatice revelate ca evidențe ale manifestării divine în ființa umană, spune Nicolas Saharov, reprezintă un răspuns indirect ce vizează teologia postmodernă de tip intelectualist a sec. XX. Nicholas Saharov, „St. Silouan the Athonite and Archimandrite Sophrony”, în *Mount Athos the Sacred Bridge*, ed. Peter Lang AG, Berna, 2005, p. 144// Tot în sensul acesta menționăm și viziunea părintelui D. Stăniloae cu privire la dogme ca fiind suportul acestei existențe și al vieții duhovnicești în special: „dogmele creștine sunt singurele asigurări că lumea și persoana umană nu sunt supuse unor legi fără rost care le duc pe toate la moartea definitivă. Dogmele se referă la planul spiritual al existenței care nu e supus unor legi ce se repetă în mod uniform ca procesele din planul material”. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, 1993, p. 157 ș.u.

³ Pentru arhimandritul Sofronie viața de asceză sau viața duhovnicească presupune o înțelegere corectă a Revelației. Arhim. Sofronie Saharov, *Viața și învățătura starețului Siluan Athonitul*, Ed. Deisis, 1999, p. 107.

Teologie dogmatică și experiență ascetico-mistică la Arhimandritul Sofronie Saharov

Treimii⁴. Dogma și mistica⁵, «Tu ești Fiul lui Dumnezeu celui Viu» și Taborul reprezintă pentru arhimandritul Sofronie evenimente pereche, părți comune ale aceluiași proces de sfințire și îndumnezeire ale omului⁶.

Așadar, între dogmele Bisericii și viața ei propriu-zisă, între teologia dogmatică și cea mistică există o legătură esențială indisolubilă⁷. În fapt, viața Bisericii nu este altceva decât aplicarea și urmarea acestor adevăruri revelate ca învățătură de credință. Nu vom putea înțelege niciodată viața duhovnicească a omului dacă nu vom ține cont de realitățile dogmatice care o determină în chip absolut. Aceasta pentru că tezaurul dogmatic al Bisericii, afirmă arhimandritul Sofronie, se constituie într-o unitate organică, astfel încât nici un element nu poate fi sustras în mod arbitrar. Orice omisiune, deliberată sau nu, se va resimți inevitabil asupra vieții duhovnicești a omului. Și dacă există deviații care nu se repercutează primejdios asupra vieții duhovnicești, există și greșeli care pot pune în pericol chiar mântuirea noastră⁸.

Pentru cuviosul Sofronie dogmele reprezintă realități ce marchează ființa umană din punct de vedere *ontologic și soteriologic*. Ele reprezintă conținutul necesar, deopotrivă, existenței și mântuirii/îndumnezeirii omului. Deși vizează existența omului, ele nu pot fi abstractizate și transferate în planul exclusiv ontologic, ci sunt trăite ca atare, ca norme ontologice și soteriologice, deopotrivă⁹. Aceasta

⁴ Unitatea dintre dogmă și viață spirituală este susținută și de P. Evdokimov. Pentru el teologia este descrierea în cuvinte a prezenței luminoase a Cuvântului, ea nu este o speculație asupra textelor mistice, ci chiar calea mistică, cea care dă naștere unității. Teologul este, așadar, un theodidact. Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, EIBMBOR, București, 1996, p. 55-56. Cu cât teologia și viața sunt mai mistice, spune același teolog, cu atât sunt mai concrete. Paul Evdokimov, *Cunoașterea lui Dumnezeu*, Ed. Christiana, București, 1995, p. 137.

⁵ Dogmele sunt adevăruri dumnezeiești cu însemnătate și lucrare mistică, căci vin dintr-o experiență mistică. În acest sens V. Lossky remarcă faptul că, așa cum în profețiile și prorociile Vechiului Testament erau ascunse dogmele Legii celei noi, tot astfel în dogme ca adevăruri revelate se găsesc ascunse taine și realități ale veacului viitor, ale Împărăției. V. Lossky, *op. cit.*, p. 209. Tot pe această temă vezi studiul lui Constantin Andronikof, „Dogme et mystique”, în *Contacts XXXII*, 1982/ 120, p. 291-306.

⁶ Arhimandritul Sofronie remarcă, în acord cu tema noastră, faptul că Sf. Apostoli au văzut Lumina de pe Tabor după ce au mărturisit pe Hristos ca fiind Fiul al lui Dumnezeu. Arhim. Sofronie Saharov, *Cuvântări Duhovnicești*, vol. II, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2008, p. 40.

⁷ Părintele Ioan Ică jr remarcă, privitor la cele subliniate, faptul că mistica creștină este prin excelență eclesială. Dacă mistica platoniană este individualistă, mistica ortodoxă este sobornicească/catholică, asigurată în acest plan de coerența reciprocă și interdependența dintre elementul mistic și cel teologic/dogmatic; Diac. Ioan I. Ică jr studiu introd. la Andrew Louth, *Originile tradiției mistice creștine*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002, p. 6.

⁸ Arhim. Sofronie Saharov, *Viața și învățătura...*, p. 221.

⁹ Ibidem.

Protos. Dr. Nathanael Neacșu

pentru că dogmele nu sunt norme exterioare omului, ci realități vii constitutive ființei sale și creației în general.

Ca atare, viața spirituală a omului ca viață a Bisericii este condiționată de cunoașterea, asumarea și respectarea acestor dogme¹⁰. Ea nu poate exista decât în condițiile date, care nu țin de prealegerea sau eventuala opțiune liberă a noastră. Ele nu sunt altceva decât o recunoaștere a condiției noastre și o asumare a ei. Asumarea dogmelor revelate reprezintă, cu alte cuvinte, o înțelegere a existenței și a menirii noastre. Aceasta pentru că în viața noastră se reflectă în mod inevitabil orice schimbare a părerilor noastre dogmatice. Pierderea, fie și numai parțială, a ceea ce ni s-a împărtășit prin Revelație¹¹ atrage după sine schimbarea întregului act de credință tradus în viața duhovnicească¹².

Pe de altă parte, remarcăm faptul că realitățile dogmatice ale Bisericii noastre nu reprezintă pentru arhimandritul Sofronie o introducere către poruncile morale, ci însăși expresia nemijlocită a vieții spirituale autentice. Acesta afirma, nu de puține ori, că existența și lucrarea de sfințire a noastră în raport cu Dumnezeu stau sau cad în funcție de cum percepem și cum Îl înțelegem noi pe Același Dumnezeu. Drept aceea, orice schimbare în înțelegerea noastră cu privire la Dumnezeu aduce neapărat cu sine o schimbare corespunzătoare în simțirile, gândurile, facerile și reacțiile noastre la tot ce ne înconjoară¹³.

Pe aceste considerente arhimandritul Sofronie, deși nu urmărește să traseze și să structureze viața duhovnicească a omului într-un sistem¹⁴, atrage atenția

¹⁰ Omul credincios, afirmă arhimandritul Sofronie, primește răspunsuri cu privire la orice căutare prin intermediul dogmei. Confruntată cu dogma, mintea va căuta apoi propriile sale căi pentru a-și asimila Revelația. De aici începe „dezvoltarea teologică”. Departate de a fi fructul unor căutări intelectuale sau rezultatul gândirii teologice, dogma este în chip esențial expresia verbală a unei „evidențe”. Dogmele nu pot și nu trebuie aplicate modului de gândire umană, ci prin credință și inspirație de Sus vor fi experiate și „înțelese” prin depășirea logicii formale. Experiența stă, așadar, la temelia actelor credinței și a însușirii evidențelor lumii spirituale. Arhim. Sofronie Saharov, *Rugăciunea – experiența vieții veșnice...*, p. 158.

¹¹ Despre Revelație ca fundament al teologiei mistice vezi Diac. Ioan I. Ică jr, studiu introd. la Alexander Golitzin, *Mistagogia – experiența lui Dumnezeu*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 20.

¹² Nu putem să nu remarcăm împreună cu arhimandritul Sofronie faptul că, deși majoritatea zdrobitoare a creștinilor viețuiesc într-o stare predogmatică, adică numai într-un avânt al sufletului către Dumnezeu, cu toate acestea în viața lor se reflectă cunoașterea dogmatică sau învățătura Bisericii de care ei aparțin. Arhim. Sofronie Saharov, *Ne vorbește părintele Sofronie*, Ed. Bunavestire, Galați, 2003, p. 212.

¹³ Idem, *Nașterea întru împărăția cea neclătită*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, p. 11. Vezi și Maxim Egger, „Arhimandrite Sophrony, moin pour le monde”, în *Buisson Ardent*, vol. II, Ed. Le sel de la terre, Paris, 1996, p. 52.

¹⁴ Arhim. Sofronie Saharov, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, Ed. Sofia, București, 2005, p. 119. Pe de altă parte, dacă privim mai atent la modul de expunere a gândirii sale spiritu-

Teologie dogmatică și experiență ascetico-mistică la Arhimandritul Sofronie Saharov

asupra faptului că există principii generale constante care se repetă în toate actele duhovnicești, principii care reglementează viața mistică cu autoritatea unei **conștiințe dogmatice**. După lungi lupte și ani îndelungați petrecuți într-o luptă duhovnicească, subliniază arhimandritul Sofronie, viața spirituală și existența omului primesc forma unei conștiințe dogmatice¹⁵.

Teologia mistică, în calitatea și intensitatea ei, crește și atinge punctul culminat atunci când această conștiință dogmatică se leagă în chip nedespărțit de întreaga structură a vieții duhovnicești, lăuntrice. Din acest motiv orice schimbare a conștiinței dogmatice (la orice nivel, oricât de neînsemnat) aduce cu sine o schimbare într-o măsură corespunzătoare și a chipului ființării duhovnicești. Precum și invers, o îndepărtare de la adevăr în viața duhovnicească aduce cu sine și o schimbare în conștiința dogmatică. Așadar, *întreaga rânduire a toată ființarea este dependentă în fiecare manifestare a vieții duhovnicești de Adevărul dumnezeiesc*¹⁶.

Cu privire la această conștiință dogmatică arhimandritul Sofronie subliniază faptul că există două perspective ale acesteia: una ce provine din experiența tainelor credinței și una exterioară, însușită prin „credința din auzire” sau din erudiție științifică. În concepția lui reprezentările abstracte pot corespunde realității, dar nu pot constitui o cunoaștere reală a lui Dumnezeu. Ele sunt totuși prețioase, putând fi folositoare omului în orice clipă, chiar și în planul vieții duhovnicești¹⁷. De aceeași părere este și ierarhul teolog Ioannis Zizioulas când spune că teologia prin erudiție poate reprezenta o formă de raportare la Adevăr, dar numai atunci când sunt trecute și recunoscute de comuniunea și sobornicitatea Bisericii devin teologie

ale, observăm o anumită sistematizare ce trece pe primul plan dimensiunea dogmatică și aplică în planul doi această dimensiune vieții duhovnicești propriu-zise. În lucrarea sa *Viața și învățătura starețului Siluan* (p. 144) pentru a vorbi despre rugăciunea isihastă face întâi de toate o introducere dogmatică, arătând faptul că rugăciunea nu este o simplă expresie sentimentalist-pietistă, ci un act profund teologic. După ce termină expunerea dogmatică spune: „*acesta este, pe scurt, temeiul dogmatic al rugăciunii isihaste*”. Sigur că nu face din acest tip de expunere o metodă, ci în mod viu leagă, în scrierile sale, dogma de experiență. În planul general al teologiei sale mistice și dogmatice arhimandritul Sofronie, după cum remarcă și Christopher Morris, nu este sistematic, ci mai degrabă organic. Christopher Morris, *That They May All Be One: The Hypostatic Principle in Archimandrite Sophrony's Commentary on John 17.21*, South Canaan, Pennsylvania, 2006, p. 14 („*Like the Church Fathers, Archimandrite Sophrony is not systematic in his theologizing; rather, his insight is born of profound mystical experience. As is again the case with the Church Fathers, his theological teaching is expressed out of a soteriological motive*”).

¹⁵ Arhim. Sofronie Saharov, *Viața și învățătura...*, p. 215. Arhim. Zaharia Zaharou, *Hristos – calea vieții noastre*, Ed. Bunavestire, Galați, 2003, p. 128.

¹⁶ Arhim. Sofronie Saharov, *Nevoința cunoașterii de Dumnezeu*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2006, p. 37. Idem, *Viața și învățătura...*, p. 134.

¹⁷ Idem, *Viața și învățătura...*, p. 176.

Protos. Dr. Nathanael Neacșu

vie ca Adevăr: „*Teologia academică se poate ocupa de doctrină, dar comuniunea Bisericii face ca teologia să fie Adevăr*”¹⁸.

Pe de altă parte, această conștiință se formează prin contactul viu al omului cu realitățile pe care dogmele încearcă să le cuprindă în cuvânt. Experiența este, așadar, singura sursă a cunoașterii autentice și a teologiei. Teologia părinților nu este o construcție scolastică produsă de reflecții și speculații abstracte, ci o manifestare a experienței misterului divin. În acest sens, Sf. Petru Damaschin ne descoperă faptul că, atunci când Dumnezeu află o inimă curată de toate lucrurile și învățăturile lumești, își scrie în ea dogmele Sale ca pe o tăbliță nescrisă¹⁹.

Tot pe această linie, același Sfânt Părinte ne spune că dogmele Bisericii sunt diferite de actul mistic suprem al vederii lui Dumnezeu, însă el (actul vederii Luminii dumnezeiești), prin natura sa, nu se împotrivesc acestora, ci le face și mai sigure în forma în care Biserica le împărtășește: „*Alta este credința de obște, adică dogmele despre Dumnezeu, despre fapăturile sensibile și inteligibile precum le-a primit sfânta și soborniceasca Biserică, și alta a vederii, care nu se împotrivesc celei ce o naște pe ea, ci o face și mai sigură*”²⁰.

De altfel, tradiția creștină răsăriteană nu a făcut niciodată distincția netă, de fond, între mistică și teologie, adică între experiență și conștiință dogmatică, teologie mistică și teologie dogmatică, adică între trăirea personală a tainelor divine și dogma mărturisită de Biserică. Vorbim de o relație dogmatică-mistică numai din punct de vedere conceptual. În fapt, ele constituie o singură realitate vie, o experiență comună ce se actualizează și stă tot timpul sub semnul Revelației divine. Realitățile mistice-tainice ale relației cu Dumnezeu sunt în același timp și dogmatice, și invers. Acest fapt îl putem observa din aceea că teologia dogmatică și cea mistică se dezvoltă permanent și deodată, adică cu cât înaintăm în misterul divin, cu atât înaintăm și în percepția noastră mistică și dogmatică deopotrivă. Învățăturile despre Sf. Treime și Întrupare, de pildă, nu sunt altceva decât experiențe mistice formulate în adevăruri de credință de ordin dogmatic.

Teologul Andrew Louth anunță și el această interdependență pe care o introduce însă într-un sistem conceptual, spunând că teologia mistică oferă contextul pentru sesizarea nemijlocită a lui Dumnezeu, iar teologia dogmatică încearcă să întrupeze aceste sesizări în termeni obiectivi, care la rândul lor ar exprima o înțelegere mistică²¹. Sigur că o analiză asupra fenomenului nu poate fi formulată decât

¹⁸ Ioannis Zizioulas, *Ființa Ecclesială*, Ed. Bizantină, București, 1996, p. 128.

¹⁹ Sf. Petru Damaschin, *Învățăături duhovnicești*, FR, EIBMBOR, București, 1976, vol. V, p. 126; *Φιλοκαλία τών ιερών νηπιικκών*, том. Γ, Thessaloniki, 1986, p. 139.

²⁰ Idem, *op. cit.*, FR, vol. V, p. 194.

²¹ Despre dialectica dintre cele două vezi Maxim Egger, *art. cit.*, p. 52. Andrew Louth, *op. cit.*, p. 11.

Teologie dogmatică și experiență ascetico-mistică la Arhimandritul Sofronie Saharov

astfel. Ea este însă numai percepția periferică și extrinsecă a realității cu pricina, realitate care rămâne pentru cei mai mulți dintre noi o taină.

Unul dintre cei ce au avut acces la această taină este arhimandritul Sofronie. El nu a vorbit despre mistică și dogmă, ci a contopit în chip original cele două aspecte într-o realitate teologică existențială și experimentală ce stă la baza întregului proces spiritual și pe care o numește: *conștiința dogmatică*. Prin această expresie nu numai că salvează unitatea dintre aspectul dogmatic și cel duhovnicesc, ci, mai mult, conferă întregii lui spiritualități o forță teologică nemișcată până la el. Pe acest temei afirmăm faptul că prin arhimandritul Sofronie are loc o schimbare de paradigmă în tradiția patristică, în special în cea filocalică, viața ascetico-mistică fiind conectată la teologie, adică la suportul ei de netăgăduit.

*

Arhimandritul Sofronie este personalitatea teologică-spirituală cea mai de seamă a veacului ce a trecut. Întemeiați pe scrierile lui am putut surprinde în chip sumar, unitatea până la identitate a experienței duhovnicești, pe de o parte, și a teologiei dogmatice, pe de alta. Această idee și realitate teologică reprezintă, de altfel, miezul întregii sale viziuni duhovnicești. „Conștiința dogmatică” ca sintagmă teologică surprinde în chip creator unitatea dintre dogmă și spiritualitate. *Conștiința* reprezintă o realitate moral-spirituală, *dogmatica*, totalitatea normelor credinței exprimate în forme conceptual-raționale. *Conștiința dogmatică* va să însemne norma existențială a tuturor oamenilor ce tind spre desăvârșire. Dincolo de o conștiință morală, socială, etnică omul trebuie să fie înzestrat și va trebui să se lupte pentru a dobândi, cu o *conștiință dogmatică* care îl va conduce spre realitățile dumnezeiești înscrise în el și în care crede. Omul este chemat, așadar, la dobândirea și la cultivarea, mai mult decât a conștiinței morale, prin asceză, viață de rugăciune și mărturisire vie a credinței, a *conștiinței dogmatice*, premisă fundamentală a vieții creștinului în vederea desăvârșirii lui.

Abstract: Archimandrite Sophronius is the most prominent personality of the last century. We have identified in his work the unity between his spiritual experience and dogmatic theology. This idea and theological reality is, in fact, the core of his spiritual thought. “Dogmatic consciousness” is the expression of the unity between dogma and spirituality. Consciousness is a moral-spiritual reality and dogma is the sum of all norms of belief expressed in conceptual-rational form. Dogmatic consciousness is thus the existential norm for all those who seek perfection. Beyond any moral, social, ethical consciousness man must possess and strive to achieve a dogmatic consciousness, a fundamental premise of Christian life, which will lead him to the divine realities deeply rooted inside himself and in which he believes.